

Ὁ βυζαντινὸς ναὸς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων Θεσσαλονίκης, ποὺ ἀνήκει στὴν Παλαιολόγεια τέχνη, κτίσθηκε ἀπὸ τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Νήφωνα τὸν Α΄ (1311-15) καὶ τὸν μαθητὴ του ἱερομόναχο Παῦλο. Ἦταν τὸ καθολικὸ μονῆς ἀφιερωμένης στὴν Θεοτόκο. Ἀπὸ τὴ μονὴ αὐτὴ σώζονται ἐπίσης ἡ κινωτέρνα (δεξαμενὴ) καὶ λείψανα τοῦ προπύλου. Μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοὺς Τούρκους (1430) ὁ ναὸς ἔμεινε χριστιανικὸς μέχρι τὸ 1521, ὅποτε μετετράπη σὲ τζαμί. Ἀπὸ τὸν 19ο αἰῶνα εἶχε ἐπικρατήσῃ ἡ γνώμη ὅτι ὁ ναὸς ἦταν πρὶν ἀφιερωμένος στοὺς ἁγίους Ἀποστόλους, καὶ μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀποδόθηκε στὴ χριστιανικὴ λατρεία μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Θεσσαλονίκης (1912). Ἀπὸ τὸ 1916 χρησιμοποιεῖται ὡς ἑνοριακὸς ναὸς.

Ἀρχιτεκτονικὰ ὁ ναὸς ἀνήκει στὸν ρυθμὸ σταυροειδοῦς μὲ τροῦλλο. Ὁ κυρίως ναὸς εἶναι περίπου τετράγωνος. Στὴ στέγη του σχηματίζονται δύο διασταυρούμενες καμάρες, στὸ κέντρο τῶν ὁποίων ὑψώνεται ὁ τροῦλλος, ποὺ στηρίζεται σὲ τέσσερις κίονες. Πρὸς τὰ ἀνατολικά τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται τὸ Ἱερό μὲ τρεῖς κόγχες, ἐνῶ στὸ δυτικὸ μέρος ὑπάρχει στενόμακρος νάρθηκας, ποὺ ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸν κυρίως ναὸ μὲ τρία ἀνοίγματα. Μιὰ στοὰ σὲ σχῆμα Π ἀγκαλιάζει τὸν ναὸ ἀπὸ τὶς τρεῖς πλευρὲς (βόρεια, δυτικὴ καὶ νότια). Στὶς τέσσερις γωνίες τῆς στοᾶς ὑψώνονται ἰσάριθμοι τροῦλλοι μικρότεροι ἀπὸ τὸν κεντρικόν. Ἡ στοὰ καταλήγει στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ σὲ δύο παρεκκλήσια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ βόρειο ἦταν ἀφιερωμένο στὸν Πρόδρομο. Τὸ νότιο παρεκκλήσιο δὲν ἐπικοινωνεῖ μὲ τὴ στοὰ ἀλλὰ μόνο μὲ τὸ Ἱερό.

Ὁ ναὸς ἦταν ὁλόκληρος εἰκονογραφημένος μὲ ψηφιδωτὰ καὶ τοιχογραφίες. Μόνο ἡ κεντρικὴ κόγχη τοῦ ἱεροῦ φαίνεται ὅτι δὲν εἶχε εἰκονογραφηθεῖ, πιθανότατα ἀπὸ ἔλλειψη οἰκονομικῶν πόρων. Κατὰ τὴ μετατροπὴ τοῦ ναοῦ σὲ τζαμί ὅλες οἱ παραστάσεις καλύφθηκαν μὲ κονίαμα καὶ γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ οἱ τοιχογραφίες ἔχουν σφυροκοπηθεῖ. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἔγινε σταδιακὰ ἡ ἀποκάλυψή τους. Παρ' ὅλες τὶς φθορὲς ποὺ ἔχει ὑποστῆ ἡ εἰκονο-

γράφηση τοῦ ναοῦ ἀπὸ τὸν χρόνο, τὴν ὑγρασία καὶ τὰ σφυροκοπήματα τῶν Τούρκων, διασώζονται πολλὰ καὶ ἐντυπωσιακὰ μέρη της.

Μὲ ψηφιδωτὰ εἶναι διακοσμημένος ὁ κυρίως ναὸς ἀπὸ τὰ κιονόκρανα κι ἐπάνω. Ἀπὸ αὐτὰ σώζονται σὲ λιγότερο ἢ περισσότερο καλὴ κατάσταση ὁ Χριστὸς παντοκράτωρ στὸν τροῦλλο, δυστυχῶς ἀκέφαλος, πιὸ κάτω δέκα προφῆτες, στὰ σφαιρικὰ τρίγωνα κάτω ἀπὸ τὸν τροῦλλο οἱ τέσσερις Εὐαγγελιστές, στὶς καμάρες ἢ Γέννηση, ἢ Βάπτισμα, ἢ Μεταμόρφωση, ἢ Βαϊοφόρος καὶ ἡ κάθοδος τοῦ Χριστοῦ στὸν ἄδη, τμήματα ἀπὸ τὴ Σταύρωση καὶ τὴν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου, μικρὰ λείψανα ἀπὸ τὸν Εὐαγγελισμό καὶ τὴν Ὑπαπαντή, καθὼς καὶ μερικὲς μορφὲς ἁγίων.

Ὁ ὑπόλοιπος ναὸς ἦταν διακοσμημένος μὲ τοιχογραφίες. Ἀπὸ τίς σωζόμενες κυριότερες εἶναι: Στὸ κάτω μέρος τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ μορφὲς ἁγίων ἱεραρχῶν· στὴν κόγχη τῆς προθέσεως ὁ μελισμός· στοὺς τοίχους τοῦ κυρίως ναοῦ ὁλόσωμες παραστάσεις τοῦ Προδρόμου, τοῦ εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη, τῶν ἁγίων Γεωργίου καὶ Δημητρίου καὶ πολλῶν ὁσίων· στὸν νάρθηκα ἢ παράσταση τῆς Θεοτόκου ἐνθρονης ἀνάμεσα σὲ δύο ἀγγέλους, τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, τὸ μαρτύριο τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα, τὸ μαρτύριο τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ οἱ ψυχῆς τῶν δικαίων ὑπὸ μορφὴ βρεφῶν στὴν παλάμη τοῦ Θεοῦ· στὸ νότιο μέρος τῆς στοᾶς ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσοσαί, ἢ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου, καὶ ὁ Γεδεὼν μὲ τὸν πόκο του· στὸ ἀνατολικὸ μέρος τοῦ βορείου σκέλους τῆς στοᾶς (παρεκκλήσιο τοῦ Προδρόμου) σκηνὲς ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Προδρόμου, ἀπὸ τίς ὁποῖες πολὺ καλὰ διατηροῦνται: τὸ ὄραμα τοῦ Ζαχαρία, ἡ γέννηση τοῦ Προδρόμου καὶ τὸ συμπόσιο τοῦ Ἡρώδη μὲ τὸν χορὸ τῆς Σαλώμης· στοὺς δύο δυτικὸς τροῦλλους ὁλόσωμες παραστάσεις τῶν προπατόρων καὶ τῶν πατριαρχῶν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ στὸν βορειοανατολικὸ τροῦλλο ἡ Παναγία μὲ τὸν Χριστὸ καὶ παραστάσεις ἀγγέλων.